

DİNİ CEMAATLER ARASINDAKİ DOSTLUK İLİŞKİSİ

Prof. Dr. Ali BAKKAL*

GİRİŞ

Din insan için en yüksek değerdir. Öyle ki bütün ideolojiler sadece bu dünyanın adalet ve mutluluğunu amaçlarken, din her iki dünyada mutluluğu hedefe koymuştur. Böylesine önemli bir müesseseye gönül verenlerin ve bu gaye uğrunda çok olacağı muhakkaktır. Küçük, değersiz şeyler etrafında bile koca gruplar oluşurken, insanlara saadet-i dâireni müjdeleyen bir davanın sahipsiz kalması elbette mümkün olmaz.

Hak din olan İslâm'ın iki temel kaynağı vardır: Kur'an ve Sünnet. Bunlar da bize söz olarak gelmiştir. İnsanlar insanlıkta eşit olmakla birlikte akıl, istidat, kabiliyet, algı bakımından birbirlerinden dağlar kadar farklıdırlar. Aynı mekânda, aynı zamanda, aynı kişi tarafından aynı topluluğu söylenmiş bir söz bile çok farklı anlaşılır. Yaşam, kültür, bilgi, tecrübe, cinsiyet, yaş, fitrat ve karakter farklılıkları gibi hususlar aynı sözün farklı anlaşılması neticesini doğurur. Farklı anlayışlar da sonuç itibariyle farklı gruplaşmayı gerektirir. İslâm'ın aslı bir olduğu halde mezhep, meşreb, tarikat ve cemaat gibi farklı yapılanmalar bu farklılıklardan kaynaklanır.

Cemaatler sosyolojik bir gerçekliktir ve toplum hayatında mutlaka dikkate alınmaları gerekir. Bu çerçevede bazı sorumluluklar da cemaatler üzerine düşmektedir. Dini cemaatlerin, Kitab'ı, Peygamber'i, gaye ve maksadı bir olduğuna göre, farklı düşünceleri birbirlerine düşmanlık ve kin besleyecek derecede öne çıkmamalı, düşünce farklılıklarıyla birlikte aynı dine uyum içinde hizmet etmesini bilmelidirler. Ayrıca İslâm kardeşliği cemaatler arasında dostluğu da zorunlu kılmaktadır.

A. CEMAATLER ARASINDA OLMASI GEREKEN MÜSBET İLİŞKİLER

1. Merhametli yaklaşım

Cenab-ı Allah şöyle buyuruyor: “*Onunla Allah Resûlü ile) beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler.*”¹ Birbirine karşı merhametli olmak Sahâbe'nin bir özelliği olmakla birlikte âyette de açıkça ifade edildiği üzere “*Resûlullah'la beraber olan*” bütün müminlerin de özelliğidir. Hassaten din hizmeti için ortaya çıkmış olanlar bu özelliğe sahip olmak mecburiyetindedirler.

* Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

¹ Fetih Suresi, 48/29.

2. Müsbet hareket

Bediüzzaman'ın ifadelerinden anlaşıldığına göre müsbet hareket dört hususu ihtiva etmektedir:

a. Kendi mesleğinin muhabbetiyle hareket etmek.

Bir dava peşinde koşan insanlar ya bir şeyin sevgisiyle, ya da bir şeye düşman oldukları için bu davaya gönül vermişlerdir. Düşmanın varlığı üzerine oturan bir dava, düşmanın yok olmasıyla son bulur. Fakat davasının sevgisiyle hareket edenlerin davası, kendileri var olduğu müddetçe varlığını devam ettirir. İslâm'a hizmeti gaye edinmiş olan cemaatler, özel bir meslek ve meşreple bu hizmeti yürütmek istedikleri için, kendi mesleklerinin muhabbetiyle hareket etmelidirler.

Bediüzzaman Risale-i Nur mesleği için “*Mesleğimiz, müsbet hareket etmektir; değil mübareze, belki başkaları düşünmeye de mesleğimiz müsaade etmiyor.*”² der.

b. Kaba kuvvet ve şiddetten uzak durmak

Müsbet hareketin gerektirdiği ikinci husus kaba kuvvet ve şiddetten uzak durmaktır. Bediüzzaman'ın bu konudaki görüşü şöyledir: “*Haricî tecavüze karşı kuvvetle mukabele edilir.. Dâhilde (ülke içinde) ise öyle değildir. Dâhilde hareket müsbet bir şekilde mânevî tahribata karşı mânevî, ihlâs sırrı ile hareket edilir. Hâriçteki cihad başka, dahildeki cihad başkadır. Şimdi milyonlar hakiki talebeleri Cenâb-ı Hak bana vermiş. Biz bütün kuvvetimizle dâhilde ancak âsâyişi muhafaza için müsbet hareket edeceğiz. Bu zamanda dâhil ve hariçteki cihad-ı mâneviyedeki fark pek azımdır.*”³

Özellikle bütün cemaatler birbirlerine karşı gerek sözlü, gerekse fiilî sataşmalardan uzak durmalıdır.

c. Hizmette ikna metodunu tercih etmek

Her asrın bir gereği vardır. Bu asır ilim asrı olduğu için Bediüzzaman hizmet metodu olarak da ikna yolunun tercih edilmesi gerektiğini vurgulamıştır: “*Medenilere galebe çalmak ikna iledir; söz anlamayan vahşiler gibi, icbar ile değildir. Biz muhabbet fedaileriyiz; husumete vaktimiz yoktur.*”⁴

² Bediüzzaman Said Nursî, *Kastamonu Lâhikası* (Tahlil), s. 188, (Risale-i Nur Külliyyatı'ndan gösterilen referanslar www.nur.gen.tr adresinden alınmıştır.)

³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası*, s. 456; Beyanat ve Tenvirler, s. 256.

⁴ Nursî, *Hutbe-i Şâmiye*, s. 92.

d. Yapılan zulüm ve haksızlıklar karşısında müdafaa vaziyetini almak

Bediüzzaman, yapılan zulüm ve haksızlıklar karşısında tamamen sessiz kalmak yerine sözlü müdafaa vaziyetini almayı daha uygun bulur.⁵

Her cemaat müsbet hareketi bu dört unsuruyla benimsemiş olmasa bile, en azından birinci ve ikinci maddeleri itibariyle benimsemelidir.

3. En az hakperest olmak kadar hakşinas da olmak

Hakperest olmak, haksever olmak, doğruluktan ve haktan ayrılmayan bir kişi olmak demektir. Hakşinas olmak ise herkesin hakkını gözeten kimse olmak anlamına gelir. Hakperestlikte kendi hakkını öncelemek, hakşinaslıkta başkasının hakkını öncelemek esastır. Allah'ın dinine hizmet maksadıyla ortaya çıkmış olan cemaatler, kendi haklarını gözettikleri kadar, diğer cemaatlerin haklarını da gözetmelidirler. Bu bağlamda her meslek sahibinin hakkı, “*Mesleğim haktır*”, yahut “*daha güzeldir*” diyebilmesidir. Yoksa, başkasının mesleğinin haksızlığını veya çirkinliğini ima eden “Hak yalnız benim mesleğimdir” veyahut “Güzel yalnız benim meşrebimdir” diyemez. Cemaatler insafli ve hakşinas olmalıdırlar.

4. İttifak

Aynı dine hizmet etme ideali etrafında birleşmiş olan cemaatlerin, tevhid dini olan İslâm'ın izzet ve şerefine yakışır biçimde asgarî müştereklerde birlikte hareket etme becerisini de göstermek mecburiyetindedirler. Hizmette muvaffak olmanın da, dinî izzeti kazanmanın da yolu budur. Cemaatler “*daire-i İslâmiyet içinde hangi meşrepte olursa olsun, medâr-ı muhabbet ve uhuvvet ve ittifak olacak çok râbıta-i vahdet bulunduğunu düşünüp ittifak ederek*”⁶ hizmetlerine devam etmelidirler.

Bediüzzaman'a göre bu zamanın en büyük farz vazifesi ittihad-ı İslâm'dır.

Bu zamanın en büyük farz vazifesi ittihad-ı İslâmdır.⁷ Dolayısıyla bütün cemaatler ittihad-ı İslâm fikir ve faaliyetinde birleşmelidirler.

C. CEMAATLERDE PSİKO-SOSYAL ZAAFLAR

1. Teveccüh-ü nâs beklentisi

Her cemaat, din-i mübîn-i İslâm'a hizmet için ortaya çıktığı için, insanların kendilerine teveccüh etmelerini ve halk arasında mânevî bir yer tutmayı arzu eder. Cemaatlerin dünyevî ücretleri, toplumun kendilerine gösterdiği itibardan ibarettir. Cemaatler halktan arzu ettikleri desteği bulamayınca bazen kabahati başka cemaatlerde ararlar ve onlara karşı düşmanca

⁵ Nursî, *Asa-ı Musa*, s. 235; *Emirdağ Lahikası*, s. 90; *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, 189.

⁶ Nursî, *Lem'alar* (20. Lem'a), s. 155.

⁷ Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*, (Sadâ-yı Hakikat), s. 67-68; *Hutbe-i Şâmiye*, (Sadâ-yı Hakikat), 94.

tavırlar içine girerler. Güya diğer cemaatler olmasa veya kendilerini kötölemeseler halk arasında hüsn-ü kabul göreceklerdir. Kabahati asla kendilerinde arama yoluna gitmezler. Bu da cemaatlerin psiko-sosyal zaaflarından biridir.

Bediüzzaman'a göre teveccüh-ü nâs beklentisi cemaatler arasında rekabete ve birbirine sıkıntı vermeye sebep olur. Bu durum da, netice itibariyle hak davada uyuşma, anlaşma ve ittifak etmek gerekirken ihtilafı doğurur. Teveccüh-u nâsı istemenin doğuracağı bu hazin durum karşısında Bediüzzaman şu ikazda bulunuyor: *“Teveccüh-ü nâs istenilmez, belki verilir. Verilse de onunla hoşlanılmaz. Hoşlansa ihlâsı kaybeder, riyâyâ girer. Şan ve şeref arzusuyla teveccüh-ü nâs ise, ücret ve mükâfat değil, belki ihlâssızlık yüzünden gelen bir itab (azarlama) ve bir mücazattır (cezadır). Evet, amel-i salihin hayatı olan ihlâsın zararına teveccüh-ü nâs ve şan ve şeref, kabir kapısına kadar muvakkat olan bir lezzet-i cüz'iyeye mukabil, kabrin öbür tarafında azâb-ı kabir gibi nâhoş bir şekil aldığından, teveccüh-ü nâsı arzu etmek değil, belki ondan ürkmek ve kaçmak lâzımdır. Şöhretperestlerin ve şan ve şeref peşinde koşanların kulakları çınlasın!”*⁸

2. Başka cemaatleri haksız telakkî etmeleri

Pratik hayatta *“Hak yalnız benim mesleğimdir”* düşüncesiyle hareket eden bazı cemaatler, başkalarıyla ayrı düştükleri noktalarda, onları hak üzere olmamak, yanlış görüşte ve yanlış yolda olmakla itham ederler.

Esas itibariyle cemaatler zarûriyât-ı diniye denilen temel meselelerde birbirleriyle ittifak halindedirler. İhtilâf ettikleri konular ise icthâdîdir. Hâkim ve müctehid doğruyu bulmak için bütün cehd ve gayretini sarfettikten sonra neticeden sorumlu değildir: Resûlüllah'an (sav) ifadesiyle *“Hâkim icthad eder ve isabet ederse, kendisine iki sevap verilir. Eğer icthad eder ve hata ederse onun için de bir sevap vardır.”*⁹ Cenab-ı Allah, isabet de etse, hatalı da olsa müctehidi mükâfatlandırmaktadır. Çünkü her ikisinin de niyeti ve gayreti doğruyu bulmaktır. O'nun nezdinde doğruyu bulmaktan ziyade, doğruyu bulma cehd ve gayreti daha önemlidir.

İnsanlar nezdinde en az bu kadar dikkate alınması gereken bir durum da kimin isabet, kimin hatalı olduğunun tam olarak bilinmemesidir. Her ne kadar isabet eden de, hata eden de birtakım şer'î delillere göre hüküm veriyorsa da, bunlardan hangisinin dikkate alınması gerektiğini sadece Allah bilir. Müctehid kendi usûlüne göre bazı delilleri daha kuvvetli kabul eder ve buna göre hükmünü verir. Ancak Allah nezdinde diğer tarafın delil daha kuvvetli olabilir. Dolayısıyla her icthadın doğruya da yanlışta da ihtimali vardır. Durum böyle olunca hiçbir müctehid *“Hak ve doğru olan, sadece benim icthadımdır, diğerleri yanlıştır.”* diyemez. Demesi gereken söz, *“Benim icthadım doğrudur, fakat yanlış olma ihtimali de vardır. Karşı tarafın icthadı yanlıştır, fakat doğru olma ihtimali de vardır.”* Bir müslümanın karşı görüşler karşısında asgarî olarak böyle düşünmesi gerekir ki bu mesleğe ilm-i usûlde *tahtie* (başkasını yanlışlamak) denir. Bir de bu mesleğin karşısında *“Fürûatta hak taaddüd eder, birden fazla*

⁸ Nursî, *Lem'alar*, s. 153; *Hizmet Rehberi*, s.196.

⁹ Buhârî, *İ'tisâm* 21; Müslim, *Akdiye* 15 (1716); Ebû Dâvûd, *Akdiye* 2 (3574); Tirmizî, *Ahkâm* 2 (H. No: 1326); Nesâî, *Kazâ* 3 (8/224).

olabilir; dolayısıyla dört mezheb de haklıdır.” diyen *musavvibe* mesleği vardır. Bu mesleğe göre karşı düşünceyi yanlışlamak doğru değildir.

Bediüzzaman musavvibeyi hatalı, tahtieyi isabetli bulur. Çünkü halk zarûriyât-ı diniye ile ictihaddan kaynaklanan hükümleri birbirinden ayıramaz. Yanlışlıkla zaruriyât konularından başkasını yanlışlama (tahtie) yoluna gidebilir. Bu ise dinde büyük bir tehlikedir. O’na göre tahtiecilik kendini ve nefsinin sevmekten kaynaklanan inhisar zihniyetinin bir ürünüdür. Böyle düşünenler Kur’an’ın kapsayıcılığından ve toplumun her tabakasına hitab ettiği gerçeğinden gafil olduklarından mesuldürler. Ayrıca tahtiecilik düşüncesi, sû-i zan ve tarafgirlik hissinin de kaynağı olduğundan, İslâm’da gerekli olan ruhların dayanışması, kalplerin birliği, karşılıklı sevişme ve yardımlaşma düşüncesinde de büyük yaralar açmıştır.¹⁰

Cemaatlar tamamen musavvibe mesleğini benimsemeler de tahtiecilikten aşağı düşmemelidirler. Tahtiecilik dahi kendisinin hatalı, karşı tarafın doğru olma ihtimalini daima nazara alır. Bu durumda kimsenin kimseyi mutlak manada yanlışlaması mümkün olmaz.

3. Kuvvetli olmanın getirdiği zaafılar

Bazı cemaatler diğerlerinden daha kuvvetlidir. Ya da cemaat mensubu olan bir kişi, cemaat mensubu olmayan kişiye karşı kendisini daha kuvvetli hisseder. Cemaatlerin kendilerini kuvvetli hissetmeleri halinde bazı yanlış hissiyatlar ve sosyo-psikolojik zaafılar ortaya çıkar. Bunlardan bazıları şöyledir:

a. Kuvvetten hakka yol bulunması

Bazı cemaatler toplum içinde önemli bir güç sahibi olduklarından bu durumu aynı zamanda bir haklılık gerekçesi olarak da kullanırlar. Haklı oldukları içindir ki bu kadar muvaffak olmuşlar ve halkın gönlünde taht kurmuşlardır. Bu düşüncenin altında gizli gizliye haklı olma durumunu güce ve kuvvete bağlı olma durumu vardır.

Böyle düşünenler iyi bilmelidirler ki, haklı olmakla muvaffak olmak başka başka şeylerdir. Cenab-ı Allah öyle bazı peygamberler göndermiştir ki, kendilerine hayatında hiç kimse tabi olmamıştır. Ülülâzım peygamberlerden biri olan Hz. İsa’ya dahi hayatında sadece 12 havarinin tabi olduğunu biliyoruz. Tebliğlerinde başarılı olamadılar diye bu peygamberler nebîlik makamından mı düştüler. Buna mukabil bazen veli bile diyemeyeceğimiz bazı insanların arkasından binlerce insan gitmiş ve kurtulmuştur. Şimdi bu zat Peygamberlerden de mi üstün olacak?

Her zaman bilinmelidir ki hak kuvvette değil, kuvvet haktır.

¹⁰ Nursî, *Sünûhat*, (Kur’an’ın Hakimiyet-i Mutlakası), s. 46.

b. İttifakın kendisinde olmasını istemek

Birlik ve beraberlikten en çok cemaatler söz ederler. Ancak birleşme istikametinde bir temayül belirlediğinde büyük ve kuvvetli cemaatler birleşmenin kendilerinde olmasını, ya da kendi fikirlerinin bu birleşme içinde hakim unsur olmasını isterler. Bu talep güçten kaynaklanan bir istibdattır.

Birleşme önce anlaşılan konularda, sonra asgarî müştereklerde olur. En asgarî müşterek ise birbirlerini tekzîb, tadrîl ve tahkîr etmemektir.

c. İttifaka yanaşmamak

Bazen cemaatler kendilerini güçlü hissettiklerinden başkalarıyla ittifaka ihtiyaç hissetmemektedirler. Bediüzzaman bu hususu şöyle ifade ediyor: *“Ehl-i hidayetin ihtilâfı ve adem-i ittifakı zaafılarından olmadığı gibi, ehl-i dalâletin kuvvetli ittifakı da kuvvetlerinden değildir. Belki ehl-i hidayetin ittifaksızlığı, iman-ı kâminden gelen nokta-i istinad ve nokta-i istinaddan neş’et eden kuvvetten ileri geldiği gibi; ehl-i gaflet ve ehl-i dalâletin ittifakları, kalben nokta-i istinad bulmadıkları itibarıyla zaaf ve aczlerinden ileri gelmiştir. Çünkü zayıflar ittifaka muhtaç oldukları için kuvvetli ittifak ederler. Kaviler, ihtiyacı tam hissetmediklerinden, ittifakları zayıftır. Arslanlar, tilkiler gibi ittifaka muhtaç olmadıkları için ferdî yaşıyorlar. Yabanî keçiler, kurtlardan muhafaza için, bir sürü teşkil ederler.”*¹¹

d. Kuvvetli cemaatlerin şahs-ı mânevîsinin zayıf olması

Cemaatler ne kadar küçük olursa fertleri arasındaki irtibat ve sevgi bağı da o kadar güçlü olur. Cemaatlerin büyümesi halinde bu durum tersine döner, fertleri arasındaki irtibat ve sevgi bağı zayıflar. Fakat cemaatler büyüdükçe kuvvetlendikleri için bu durumu çok fazla fark etmezler. Kuvvetli olan cemaatler de başkalarıyla ittifakı düşünmediklerinden müstakil hareket etmeyi tercih ederler. Başkalarıyla ittifak ettikleri zamanlarda bile bu işi olduklarından daha kuvvetli görünmek için yaparlar.

Bediüzzaman’ın bu konudaki açıklaması şöyledir:

“Zayıfların cemiyeti ve şahs-ı mânevîsi kavî olduğu gibi, kavilerin cemiyeti ve şahs-ı mânevîsi ise zayıftır. Bu sırra bir işaret-i lâtife ve zarif bir nükte-i Kur’âniyedir ki, ferman etmiş: وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ (Şehirdeki kadınlar dedi ki:)¹² Müenneslerin (dişil) cemaatine, iki katlı müennes olduğu halde, müzekker fiili olan قَالَ (Dedi (Erkekler için)) buyurması; hem قَالَتِ الْأَعْرَابُ (Bedeviler dedi ki:)¹³ buyurmakla, müzekkerlerin (eril) cemaatine, müennes fiili olan قَالَتْ (Dedi (Kadınlar için)) tabiriyle, lâtifâne işaret ediyor ki, zayıf ve halîm ve

¹¹ Bediüzzaman Said Nursî, *Lem’alar* (20. Lem’a), s. 157.

¹² Yusuf, 12/12.

¹³ Hucurât, 49/14.

yumuşak kadınların cemiyeti kuvvetleşir, sertlik ve şiddet kesb edip bir nevi reculiyet (erkeklik) kazanır. Müzekker (eril) fiilini iktiza ettiğinden, **قَالَتِ الْأَعْرَابُ** tabiriyle, gayet güzel düşmüş. Erkekler ise, hususan bedevî a'rab olsa, kuvvetlerine güvendikleri için, cemiyetleri zayıf olup hem ihtiyatkârlık, hem yumuşaklık vaziyetini aldığından, bir nevi kadınlık hâsiyeti takındıkları için, müennes fiilini iktiza ettiğinden, **قَالَتِ الْأَعْرَابُ** müennes fiiliyle tabiri tam yerindedir.

“Evet, ehl-i hak, gayet kuvvetli bir nokta-i istinad olan iman-ı billâhtan gelen tevekkül ve teslimle, başkalara arz-ı ihtiyaç edip muavenet ve yardımlarını istemez. İstese de gayet fedakârâne yapışmaz. Ehl-i dünya, dünya işlerinde hakikî nokta-i istinadlarından gaflet ettiklerinden, zaaf ve acze düşüp, şiddetli bir surette yardımcılarına ihtiyacını hisseder; samimâne, belki fedakârâne ittifak ederler.

“İşte, ehl-i hak, ittifaktaki hak kuvvetini düşünmediklerinden ve aramadıklarından, haksız ve muzır bir netice olan ihtilâfa düşerler. Haksız ehl-i dalâlet ise, ittifaktaki kuvveti, aczleri vasıtasıyla hissettiklerinden, gayet mühim bir vesile-i makâsıd olan ittifakı elde etmişler.

“İşte, ehl-i hakkın bu haksız ihtilâf marazının merhemi ve ilâcı, **وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ** 14 âyetindeki şiddetli nehy-i İlâhî, **وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ** 15 âyetinde, hayat-ı içtimaiyece gayet hikmetli emr-i İlâhîyi düstur-u hareket etmek; ve ihtilâfin İslâmiyete ne derece zararlı olduğunu ve ehl-i dalâletin ehl-i hakka galebesini ne derece teshil ettiğini düşünüp, kemâl-ı zaaf ve acz ile, o ehl-i hakkın kafilesine fedakârâne, samimâne iltihak etmektir, şahsiyetini unutmakla riyâ ve tasannudan kurtulup ihlâsı elde etmektir.” 16

4. Cemaat istibdadı

Cemaatler belli bir güç kazandıktan sonra özellikle cemaatin ileri gelenleri ilâ-yı kelimetullah ve hizmet perdesi altında başka cemaatleri diskalifiye etme, etkinliklerini sınırlama ve güçlerini kırma faaliyetlerine girişebilirler. Bir cemaatin diğer cemaatlere karşı tutumunun bu olması halinde ittifaktan söz etmek mümkün değildir.

İslâm ümmeti içinde cemaatlerin konumu, bir ordudaki taburlar ve bölükler gibidir. Orduda her taburun ve her bölüğün vazifesi ayrıdır ve ancak birlikte hareket etmeleri halinde zafer elde edilir. Bir tabur diğerinin aleyhine çalışırsa mağlubiyetin kaçınılmaz olduğu açıktır. Tek bir cemaatin Müslümanların bütün ihtiyaçlarını karşılaması ve her yere ulaşması mümkün değildir. Her yerde müslümanlar da, Müslümanlara götürülecek hizmetler de çoktur. Her cemaat için yeteri kadar hizmet etme imkânı vardır. Bir cemaat geniş dairedeki bir yere daha önce ulaşmışsa, o cemaatin “Burası benim hükümranlığım altındadır; buraya kimseyi

14 “İhtilâfa düşmeyin; sonra cesaretiniz kırılır, kuvvetiniz elden gider.” (Enfâl, 8/46.)

15 “Birbirinizle iyilik ve takvâda yardımlaşın.” (Mâide, 5/2.)

16 Nursî, *Lem'alar* (20. Lem'a), s. 157-158.

sokmam.” edasıyla başka cemaatlerin de oraya girmelerine mani olması bir nevi istibdattır. Bediüzzaman istibdadın her nevine karşı çıktığı gibi bir fırkanın istibdadına da karşı çıkmıştır. Divan-ı Harb-i Örfide mahkeme reisi Hurşid Paşaya ve mahkeme âzâlarına “*Eğer Meşrutiyet bir fırkanın istibdadından ibaret ise, bütün ins ve cin şâhid olsun ki ben mürtecîyim.*”¹⁷ diyen odur.

Bir cemaatin istibdadının var olup olmadığını anlama için, kendi adamlarından birisinin önemli bir makamda bulunması halinde oraya yapılacak olan alımlarda “cemaatten olma” kriterini mi, yoksa “*ehliyet*” kriterini mi esas aldığına bakılmalıdır. Bir cemaatte “çamurdan olsun, bizden olsun” düşüncesi hakimse o cemaatte istibdad vardır.

Cemaatlerin istibdat çeşitlerinden biri de ilmî istibdattır. Herkesin İslâm’ın kendi anladıkları gibi anlamalarını isterler ve insanları bu konularda mânen zorlarlar. Bediüzzaman ilmî istibdâdı siyasî istibdadın çocuğu olarak görür. Nitekim ona göre Cebriye, Râfiziye (Şîa), Mûtezile gibi mezhepte siyasetin gölgesinde gelişmişler ve İslâmiyeti karmaşık ve anlaşılmaz hale getirmişlerdir.¹⁸

5. Hayırda yarışın dünyevî rekabete dönüşmesi

Cenab-ı Allah “*Herkesin (ve her toplumun) yöneldiği bir yön (bir kıble ve bir istikamet) vardır. Öyle ise (ey mü’minler!) Hayır işlerinde yarış edin...*”¹⁹ buyurmak suretiyle herkesi hayırda müsabakaya teşvik etmiştir.

İçtimâî hayatın en önemli kanunlarından birisi müsabakadır. “*Nev-i insanın tenevvüünün (çeşitliliğinin) en mühim mayası ve zembereği, müsabaka ile hakiki imanlı fazilettir.*”²⁰

“*İşte, kömür gibi olan ervâh-ı sâfileyi (alçak ruhlar), elmas gibi olan ervâh-ı âliyeden (yüksek ruhlar) temyiz ve tefrik için, şeytanların hilkatiyle (yaratılmasıyla) ve sırr-ı teklif ve ba’s-ı enbiya (peygamberlerin gönderilmesi) ile, bir meydan-ı imtihan ve tecrübe ve cihad ve müsabaka açılmış. Eğer mücadele ve müsabaka olmasaydı, maden-i insanıyetteki elmas ve kömür hükmünde olan istidatlar beraber kalacaktı; âlâ-yı illiyyîndeki Ebû Bekr-i Sıddîk’ın ruhu, esfel-i sâfilîndeki Ebû Cehil’in ruhuyla bir seviyede kalacaktı.*”²¹

Cemaatler halinde birbirleriyle hayırda yarışarak istidatlarını mânen geliştirmesi gereken müslümanlar hak yolundaki müsabaka usullerini tam muhafaza edemediklerinden, hayırda yarış rekabete dönüşür ve neticede ihtilafa düşerler. Bediüzzaman rekabet ve ihtilafa düşmemek için şu tavsiyelerde bulunur:

“*Umûr-u diniye ve uhreviyede rekabet, gıpta, haset ve kıskançlık olmamalı. Ve hakikat nokta-i nazarında olamaz. Çünkü kıskançlık ve hasedin sebebi: Bir tek şeye çok eller*

¹⁷ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s. 266.

¹⁸ Nursî, *Münâzarat*, s. 22.

¹⁹ Bakara, 2/148. Konuyla ilgili diğer ayetler için bkz. Nisâ, 5/48; Mü’minûn, 23/57-61; Hadîd, 57/21.

²⁰ Nursî, *Lem’alar*, (22. Lem’a), s. 175; *Tarihçe-i Hayat* (Barla Hayatı), s.164.

²¹ Nursî, *Mektûbat*, (12. Mektup), s. 48.

uzanmasından ve birtek makama çok gözler dikilmesinden ve birtek ekmeği çok mideler istemesinden, müzâhame münakaşa, müsabaka sebebiyle gıptaya, sonra kıskançlığa düşerler. Dünyada bir şey-i vâhîde çoklar talip olduğundan ve dünya dar ve muvakkat olması sebebiyle insanın hadsiz arzularını tatmin edemediği için, rekabete düşüyorlar. Fakat, âhirette tek bir adama beş yüz sene mesafelik bir cennet ihsan edilmesi ve yetmiş bin kasır ve huriler verilmesi ve ehl-i Cennetten herkes kendi hissesinden kemâl-i rızâ ile memnun olması işaretiyle gösteriliyor ki, âhirette medar-ı rekabet bir şey yoktur ve rekabet de olamaz. Öyleyse, âhirete ait olan a'mâl-i sâlihada dahi rekabet olamaz; kıskançlık yeri değildir. Kıskançlık eden ya riyâkârdır; a'mâl-i sâliha suretiyle dünyevî neticeleri arıyor. Veyahut sadık cahildir ki, a'mâl-i sâliha nereye baktığını bilmiyor ve a'mâl-i sâlihanın ruhu, esası, ihlâs olduğunu derk etmiyor. Rekabet suretiyle evliyaullahaya karşı bir nevi adâvet taşımakla, vüs'at-i rahmet-i İlâhiyeyi (ilahi rahmetin bolluğunu) itham ediyor.”²²

“Ey ehl-i hakikat ve tarikat! Hakka hizmet, büyük ve ağır bir defineyi taşımak ve muhafaza etmek gibidir. O defineyi omuzunda taşıyanlara ne kadar kuvvetli eller yardıma koşsalar daha ziyade sevinir, memnun olurlar. Kıskanmak şöyle dursun, gayet samimî bir muhabbetle o gelenlerin kendilerinden daha ziyade olan kuvvetlerini ve daha ziyade tesirlerini ve yardımlarını müfthirâne alkışlamak lâzım gelirken, nedendir ki rekabetkârâne o hakikî kardeşlere ve fedakâr yardımcılarına bakılıyor ve o hal ile ihlâs kaçıyor? Vazifenizde müttehem olup, ehl-i dalâletin nazarında, sizden ve sizin mesleğinizden yüz derece aşağı olan, "din ile dünyayı kazanmak ve ilm-i hakikatle maişeti temin etmek, tamah ve hırs yolunda rekabet etmek" gibi müthiş ithamlara mâruz kalıyorsunuz?

“Bu marazın çare-i yegânesi: Nefsini itham etmek ve nefsine değil, daima karşısındaki meslektaşına taraftar olmak...”²³

6. Hizmet aşkının hırsa dönüşmesi

Cemaatler hizmet için vardılar ve bu hususta sınır tanımazlar. Daima “Bu hizmeti ben yapayım, bu insanları ben irşad edeyim, benim sözümü dinlesinler, bu sevabı ben kazanayım.” derdindedirler. Hırsa, riyaya, hubb-u caha, kıskançlığa ve ihtilafa sebebiyet vermemesi halinde bu düşünce güzeldir. Fakat bu düşüncede ifrata gidilmesi halinde başta hırs olmak üzere diğer bütün manevi hastalıklar zuhur edebilir.

Bu düşünceye karşı Bediüzzaman hizmet ehlini şöyle uyarıyor:

“İhlas ve hakperestlik ise, Müslümanların nereden ve kimden olursa olsun istifadelerine taraftar olmaktır. Yoksa, ‘Benden ders alıp sevap kazandırsınlar’ düşüncesi, nefsin ve enâniyetin bir hilesidir.”

“Ey sevaba hırslı ve a'mâl-i uhreviyeye kanaatsiz insan! Bazı peygamberler gelmişler ki, mahdud birkaç kişiden başka ittibâ edenler olmadığı halde, yine o peygamberlik vazife-i

²² Nursî, *Lem'alar*, (20. Lem'a), s. 160.

²³ Nursî, *Lem'alar*, (20. Lem'a), s. 161.

kudsiyesinin hadsiz ücretini almışlar. Demek hüner, kesret-i etbâ' ile değildir. Belki hüner, rızâ-i İlâhîyi kazanmaktır. Sen neci oluyorsun ki, böyle hırsla 'Herkes beni dinlesin?' diye, vazifeni unutup vazife-i İlâhiyeye karışyorsun? Kabul ettirmek, senin etrafına halkı toplamak Cenâb-ı Hakkın vazifesidir. Vazifeni yap, Allah'ın vazifesine karışma.”²⁴

7. Allah rızasını elde etme düşüncesinin ittifakı zayıflatması

Cemaatler sadece Cenâb-ı Allah'ın rızasını düşünerek hareket ettikleri için manen bu meslekten gelen bir izzetleri bulunur. Dayanışma ihtiyacı hissettikleri zaman, diğer cemaatlerle dayanışma içine girmek yerine Allah'a iltica etmeyi tercih ederler ve O'ndan yardım isterler. Takip ettikleri yol farklı olduğundan tam olarak kendi mesleklerine muhalif düşenlerle yardımlaşma ihtiyacı hissetmezler; dolayısıyla onlarla ittifaka yanaşmazlar. Hatta biraz da kendi cemaatlerini beğenme ve cemaatleriyle öğünme hissi ileri seviyede ise, kendilerini haklı, diğerlerini haksız kabul ederek, karşı tarafla ittifak yerine, ihtilâfa düşerler. Bu da ihlası ve samimiyeti kaçıırır, araya rekabet ve kıskançlık hislerinin girmesine sebep olur. Netice itibarıyla hem Cenab-ı Allah'tan beklenen sevab kaçır, hem de bu dünyada hezimet yolu açılmış olur.²⁵

Böyle tehlikeli bir netice ile karşılaşmak için düşünülmesi gereken ilk şey, Allah rızasının da birlik ve ittifaktan geçtiğini bilmektir. İhtilafa düşmemek ve birlik halinde olmak için Yüce Allah'ın şu uyarılarını dikkate almak gerekir:

“İhtilâfa düşmeyin; sonra cesaretiniz kırılır, kuvvetiniz elden gider.”²⁶

“Hep birlikte Allah'ın ipine (kitabına, dinine) sınıksız sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz birbirinize düşmanlar idiniz de, O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun (bu) nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki, doğru yola eresiniz.”²⁷

Esasen ittifakın çok gerekli olduğu durumlarda ittifak etmemek Allah rızasının yeterliliği düşüncesinden değil, nefisperestlikten, enaniyetten, kendini beğenmekten ve gururdan kaynaklanmaktadır. İttifak edilmediği zaman cemaatler oturup ne kadar Allah rızası için, ne kadar nefislerinin sesini dinledikleri için ittifaka katılmadıklarının hesabını yapmalıdırlar.

8. Ahiret inancının ittifak düşüncesini zayıflatması

Allah rızasını elde etme düşüncesinde olduğu gibi ahiretteki mükâfat düşüncesi de dünyadaki ittifak düşüncesini zayıflatıyor. Cemaatler yaptıkları hizmetlerin karşılıklarını

²⁴ Nursî, *Lem'alar*, '20. Lem'a), s.156.

²⁵ Nursî, *Lem'alar*, (20. Lem'a), s. 154.

²⁶ Enfâl Suresi, 8/46.

²⁷ Âl-i İmrân Suresi, 3/103.

ahirette alacaklarını düşündüklerinden, dünyada önemli meselelerin çözümü için diğer cemaatlerle birlikte hareket etme konusunda gevşek davranırlar. Bazı problemleri birlikte çözme konusunda yeteri kadar gayret göstermezler, hımmetlerini bu yöne teksif etmezler. Zaten başka işleri de vardır. Bir nevi mesailerini hem din hem dünya işlerine sarfettiklerinden, kendilerini dağıtırlar ve mesailerin bir yöne teksif edemezler. Cemaat olarak yaptıkları hizmeti ahiretteki mükâfat için yeterli görürler. Bediüzzaman bu düşüncenin menfi neticelerinden kurtulmak ve ittifaka yönelmek için şu tavsiyelerde bulunuyor:

“Ey ehl-i hak! Ey hakperest ehl-i şeriat ve ehl-i hakikat ve ehl-i tarikat! Bu müthiş maraz-ı ihtilâfa karşı birbirinizin kusurunu görmeyerek, yekdiğerinizin ayıbına karşı gözünüzü yumunuz. *وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا* ²⁸ edeb-i Furkanî ile edepleniniz. Ve haricî düşmanın hücumunda dahilî münakaşâtı terk etmek ve ehl-i hakkı sukuttan ve zilletten kurtarmayı en birinci ve en mühim bir vazife-i uhreviye telâkki edip, yüzer âyât ve ehâdis-i Nebviyenin şiddetle emrettikleri uhuvvet, muhabbet ve teavünü yapıp, bütün hissiyatınızla, ehl-i dünyadan daha şiddetli bir surette meslektaşlarınızla ve dindaşlarınızla ittifak ediniz, yani, ihtilâfa düşmeyiniz. “Böyle küçük meseleler için kıymettar vaktimi sarf etmektense, o çok kıymetli vaktimi zikir ve fikir gibi kıymettar şeylere sarf edeceğim” deyip çekilerek ittifakı zayıflaştırmayınız. Çünkü bu mânevî cihadda küçük mesele zannettiğiniz, çok büyük olabilir. Bir neferin, bir saatte, mühim ve hususî şerâit dahilindeki nöbeti bir sene ibadet hükmüne Bazen geçmesi gibi, bu ehl-i hakkın mağlûbiyeti zamanında, mânevî mücahede mesâilinde, küçük bir meseleye sarf olunan senin kıymettar bir günün, o neferin o saati gibi bin derece kıymet alabilir, bir günün bin gün olabilir. Madem livechillâhtır, o işin küçüğüne, büyüğüne, kıymetli ve kıymetsizliğine bakılmaz. İhlâs ve rızâ-i İlâhî yolunda zerre, yıldız gibi olur. Vesilenin mahiyetine bakılmaz, neticesine bakılır. Madem neticesi rızâ-i İlâhîdir ve mayası ihlâstır; o küçük değildir, büyüktür.” ²⁹

C. DİĞER CEMAATLERE KARŞI KAÇINILMASI GEREKEN DAVRANIŞLAR

Dinî cemaatlerin gruplar arasından olması gereken müsbet ilişkilerden daha çok, gruplar arasında olmaması gereken davranışlardan çekinmesi gerekir.

1. Tekfir

Müslüman olduğu bilinen bir kimseyi küfre nisbet etmek, yani bu kişinin İslâm’dan çıkıp kâfir olduğunu ileri sürmek tekfirdir. Bir müslüman ancak sübût ve delâleti kat’î olan nassla sabit olan bir hükmü inkâr ederse kâfir olur. Buna göre bir kişi ancak delâleti kesin olmak şartıyla tevâtür yoluyla sabit olan bir Sünneti ve Kur’an’ın bir âyetini inkâr ederse küfre girmiş olur. Namazın, orucun, zekâtın, haccın farziyetini inkâr etmek gibi. Halk arasında küfre girmenin sebebi olarak farz olan bir şeyin farziyetini, haram olan bir şeyin de haram oluşunu inkâr etmek kişiyi küfre sokan durum olar bilinir. Prensip olarak bu bilgi doğru gibi görünse de, burada gözden kaçan önemli bir durum vardır: Farz ve haramların

²⁸ “Onlar boş sözlerle, çirkin davranışlarla karşılaştıkları zaman, izzet ve şereflerini muhafaza ederek oradan geçip giderler.” (Furkân Suresi, 25/72.)

²⁹ Nursî, Lem’alar, (20. Lem’a), s. 159.

büyük kısmı sübûtunda veya delâletinde zannîlik olan nasslarla sâbit olmuştur. Dolayısıyla farz veya haram olduğu bilinen birçok hükmü inkâr etmek kişiyi fasık yapsa da küfre sokmaz.

Diğer taraftan, sübûtu ve delâleti kesin olan nassla sabit olan bir hükmün illetin tegayyürü ve zarûret hali sebebiyle değiştiğini söylemek de kişiyi küfre götürmez.

Yine icmâ ile sâbit olan hükümleri inkâr etmenin de kişiyi küfre sokacağı kabul edilir. Genellikle usûlcüler icmânın kesin bir delil olduğunu kabul etmekle birlikte, hiçbir usûlcü üzerinde icmâ vaki olan bütün hükümleri inkâr etmenin küfür olacağı iddiasında bulunmamıştır. Fahreddin er-Râzî ise icmâ hükmünü inkâr eden kimsenin kâfir olmayacağını ifade etmiştir.³⁰

İnkârı küfrü gerektirdiği ittifakla kabul edilen icmâ, senedi de kat'î olan icmâdır. Bu tür icmâlar ise oldukça azdır. Usûl-i fıkihta icmâ'nın mümkün olup olmadığı dahi tartışması bu açıdan önemlidir. İcmânın delil olduğunu kabul eden Ahmed b. Hanbel dahi, "*Kim icmâ iddiasında bulunursa o yalancıdır; belki de insanlar ihtilaf etmiştir!*"³¹ demek suretiyle, özellikle sahâbeden sonra icmâ etmenin kolay kolay mümkün olmadığına işaret etmiştir. Fıkıh kitaplarında, hükmü icmâ ile sâbit olduğu ifade edilen hükümlerin büyük çoğunluğu ya mezheb icmâsıdır, ya da senedi zannî olan icmâdır. Bu tür icmâları inkâr eden kişi tekfir edilemez.

Şu halde kendisini Müslüman kabul eden bir kişinin tekfir edilmesinin yolu neredeyse kapalı gibidir. Allah'ın farz ve haram kıldığı hususları yerine getirmemek kişiyi günahkâr ve fasık yapar, fakat bunların inkârı söz konusu olmadığı müddetçe kâfir yapmaz. Ehl-i Sünnet'in görüşü böyledir.

Ancak İslâm tarihinde Hz. Ali döneminden itibaren insanları kolayca tekfir eden bazı gruplar da her zaman var olagelmışlerdir. Bunlar tekfir için "inkâr" yerine, Allah'ın kesin hükmünün "işlenmemesi"ni yeterli sebep olarak kâfi görürler. Tarihte ilk defa tekfirta bulunan grup, Hâricîlerdir. Gariptir ki, Muâviye ile arasındaki anlaşmazlığın çözüme kavuşturulması için Hz. Ali'ye hakemi kabul etmesi için ısrarda bulunan gruptan bazıları, sonradan kendisini "Allah'ın hükmünü bırakarak beşerin hükmüne başvurmakla" itham etmişler ve ona taraftar olanların da küfre girdiklerini iddia etmişlerdir. Hâricîler, büyük günah işleyen kimseyi tekfir etmenin caiz olduğunu ileri sürmüşler ve bu iddiaların delil olarak Allah'ın emrine karşı gelişile ilgili şu âyeti delil olarak göstermişlerdir.³² "*Bir zamanlar biz, meleklerle (ve cinlere); "Adem'e secde ediniz" dedik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O, yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu*"³³ Esasen burada İblis sadece Allah'ın emrini yerine getirmeyi reddetmekle kalmayıp bu emrin doğruluğunu da inkâr etmiştir. Şeytan'ın "büyüklük taslaması" da Allah'ın emrini doğru kabul etmemesinden kaynaklanmaktadır. Tarihte Hâricîlik, İbâdiyye fırkasıyla devamlılığını sağlamıştır. Günümüzde Umman, Zengibar, Doğu ve Kuzey Afrika'da küçük topluluklar halinde yaşayan ve artık müslüman çoğunluğu tekfir etmeyen, amaçlarına ulaşmak için de siyasî cinayetlere

³⁰ Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *el-Mahsûl*, (nşr. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî), Müessesetü'r-risâle yy., 1418/1997, IV, 209.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *Mesâilü Ahmed b. Hanbel; rivâyetü İbnihî Abdillâh*, (nşr. Züheyr eş-Şâvîş), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1401/1981, s. 439.

³² Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm fi 'ilmi'l-keîlâm*, Bağdat, t.y., s. 471.

³³ Bakara Suresi, 2/34.

başvurmayan İbâdî mezhebine bağlı bazı gruplar vardır.

Hâricilik büyük bir yumuşama içine girmekle birlikte Selefi gruplardan bazıları tekfir meselesini ön plana çıkarmakta ve hatta müslüman ülkelerin her yerinde bu meseleyi sıkça kullanan kişiler mevcuttur. Tarihte bazen gruplar biten fakat fikirler bitmez. Benzer fikirler bazen karşı grupların içinde dahi yeşerebilir. Günümüzde tekfirle ilgili olarak daha çok Mâide suresinin 44. âyetinin sonunda yer alan “Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir.” ifadesidir. Âyetin bağlamına bakıldığında bu âyetin genel değil, özel bir anlam ifade ettiği anlaşılacaktır. Âyetteki “kâfirûn = kâfirler”, ifadesiyle 41. âyetin başında vasıfları şu şekilde anlatılan münafıklar ve Yahudilerdir: “Kalpten inanmadıkları hâlde, ağızlarıyla “İnandık” diyenler (münafıklar) ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar (Yahudiler) yalan uydurmak için (seni) dinlerler,³⁴ sana gelmeyen bir topluluk hesabına dinlerler. Kelimelerin (ifade içindeki) yerlerini bildikten sonra yerlerini değiştirir ve şöyle derler: “Eğer size şu hüküm verilirse, onu tutun. O verilmezse sakının.”³⁵

Bediüzzaman’a göre âyet ve hadislerin âmına hâssına, mutlakına mukayyedine, dâimî olanına geçici olanına dikkat etmek gerekir: “Bazı âyat ve ehâdis vardır ki, mutlakadır; külliye telâkki edilmiş. Hem öyleler vardır ki, münteşire-i muvakkatedir (geçici); daime zannedilmiş. Hem mukayyed var; âm hesap edilmiş. Meselâ, demiş, “Bu şey küfürdür.” Yani, o sıfat imandan neş’et etmemiş; o sıfat kâfiredir. O haysiyetle, o zat küfür etti, denilir. Fakat mevsufu (o sıfatla vasıflanan kişi) ise, mâsume ve imandan neş’et ettikleri gibi, imanın tereşsuhatına da hâize olan başka evsafa malik olduğundan, o zat kâfirdir, denilmez. İllâ ki, o sıfat küfürden neş’et ettiği, yakînen biline... Zira başka sebepten de neş’et edebilir. Sıfatın delâletinde şek var; imanın vücudunda da yakîn var. Şek ise yakînin hükmünü izale etmez. Tekfire çabuk cüret edenler düşünsünler!”³⁶

Bediüzzaman’a göre Mâide 44. âyette geçen “مَنْ لَمْ يَحْكَمْ = Kim hükmetmezse” ifadesi “مَنْ لَمْ يَصَدِّقْ = Kim tasdik etmezse” mânâsıdır.³⁷

İbn Ebü’l-İzz el-Hanefî bu konuda şöyle diyor: “İster idareci olsun, ister halktan idare edilen herhangi bir kimse olsun, her kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmenin gerekli olmadığını, kişilerin onları uygulayıp uygulamamakta serbest olduklarını iddia eder ya da bu konudaki Allah’ın emirlerini küçümseyecek olursa yine küfre girmiş olur. Ancak Allah’ın emirlerinin üstünlüğüne ve bu hükümlere uymadığı takdirde ahirette cezaya çarptırılacağına inandığı halde bu emirlere muhalefet ediyorsa küfre girmez.”³⁸

Müslümün grupların birbirini tekfiri İslâm tarihinde hiçbir problemi çözmediği gibi, aralarındaki düşmanlığı daha da arttırmış; gruplar arasında kan dökülmesine sebep olmuştur. Müslümanlar itikâdî yönden mümin, münafık ve kâfir diye üç kısma ayrılmakla birlikte gerçek münafığın kim olduğunu ancak Allah bilir. Biz zahire göre hükmederiz ve bu açıdan da insanlar, mümin ve kâfir şeklinde iki kısma ayrılırlar. Müslüman olduğunu söyleyen bir

³⁴ Âyetin bu cümlesi “Onlar yalana kulak verirler. Sana gelmeyen bir topluluğa kulak verirler” şeklinde de tercüme edilebilir.

³⁵ Mâide Suresi, 5/41.

³⁶ Nursî, *Sünûhat*, s. 29-30.

³⁷ Nursî, *Münâzarat*, s. 124.

³⁸ İbn Ebü’l-İzz, Ebü’l-Hasan Sadreddin Ali es-Salihî el-Hanefî, (h. 731-791), *Şerhu’l-Akîdeti’t-Tahâviyye*, Beyrut 1988, s. 323-324.

kimsenin dinin esaslarına aykırı hareketlerinden yola çıkarak onun kâfir olduğunu iddia etmek bizim hakkımız değildir. Bu gerçeği çok iyi bilen Bediüzzaman tekfirden şiddetle sakınırdı. Bu konudaki hassas davranışı hakkında söyle söylüyor: “Said’i bilenler bilirler ki, mümkün olduğu kadar tekfirden çekinir. Hattâ sarîh küfrü bir adamdan görse de, yine tevile çalışır, onu tekfir etmez.”³⁹

Ayrıca Bediüzzaman tekfir etmenin şer’î bir emir olmadığını, dolayısıyla bir kişiyi tekfir etme neticesinde herhangi bir sevap kazanılamayacağını, eğer tekfirden haklılık yoksa mânen bunun büyük zararı olacağı ikazandı da bulunur: “Madem zemmetmemek ve tekfir etmemekte bir emr-i şer’î yok, fakat zemde ve tekfirden hükm-ü şer’î var. Zem ve tekfir, eğer haksız olsa, büyük zararı var; eğer haklı ise, hiç hayır ve sevap yok. Çünkü tekfirden ve zemme müstehak hadsizdir. Fakat zemmetmemek, tekfir etmemekte hiçbir hükm-ü şer’î yok, hiç zararı da yok. İşte bu hakikat içindir ki, ehl-i hakikat, başta Eimme-i Erbaa ve Ehl-i Beytin Eimme-i İsnâ Aşer olarak Ehl-i Sünnet, mezkûr hakikate müstenid olan kanun-u kudsiyeyi kendilerine rehber edip, İslâmlar içinde o eski zaman fitnelerinden medâr-ı bahis ve münakaşa etmeyi caiz görmemişler, menfaatsiz, zararı var demişler.”⁴⁰

Bediüzzaman tekfirden hiçbir fayda olmadığı, tersine büyük zararı olduğu için gençliğinde deha mektep, medrese ve tekkenin birbirlerini tekfirden vazgeçmeleri gerekir: “... Ehl-i medrese ve ehl-i mektep ve eh-i tekkenin, tebâyün-ü efkâr (fikirlerinin ayrılığı) ve tehaliüf-ü meşâribidir (mizaçlarının birbirine zıt ve muhalif olması). Bu tebâyün-ü efkâr ahlâk-ı İslâmiyenin esasını sarsmış, ittihad-ı milleti çatallaştırmış. Terakkiyât-ı medeniyeden geri bırakmıştır. Zira biri ifrat ile diğerini tekfir ve taddil ediyor; öteki tefrit ile onu teşhil (cehletle itham) ve gayr-ı mutemed (güvenilmez) addediyor. Bunun çaresi, tevhid ile ve efkârlarının mabeyninde (düşünceleri arasında) teyid ile münasebet ile musalâhadır. Tâ itidal noktasında musafaha ile birleşmeli ki, âheng-i terakkîyi ihlâl etmesinler.”⁴¹

Hz. Peygamber’in (sav) ifadesiyle “Her müslümanın kanı, malı ve ırzı bir diğer müslümâna haramdır.”⁴² Bir nevi haksızlık sayılan ifrat ve tefrit yoluyla hiç kimsenin mümin kardeşinin şer’an korunmuş olan haklarını çiğnemeye ve çiğnetmeye hakkı yoktur.

Kalpte olanı sadece Allah bilir. Biz bu hususta zan, tahmin ve kanaatle hüküm veremeyiz. Hz. Peygamber (sav) kendi zamanında bu şekilde hareket edenleri tevbih etmiştir. Buna dair bazı önemli örnekler şöyledir:

Hz. Peygamber’le birlikte bütün seferlere katılmış olan Hâtıb b. Ebû Belte’a, Mekke’deki yakın akrabalarını himaye ederler düşüncesiyle, Hz. Peygamber’in (sav) Mekke fethi için yaptıkları hazırlıkları gizli bir mektupla Mekke müşriklerine bildirmek istemişti. Bu teşebbüsü ortaya çıkan Hâtıb’ı, Hz. Ömer “Yâ Resûaellâh! Müsaade et de şu münafığın boynunu vurayım.” demiş, Hz. Peygamber de kendisine şöyle demiştir: “Hâtıb, Bedir savaşına katıldı. Sen nereden bileceksin ki, Cenâb-ı Hak Bedir ehlinin durumlarına muttalîdir ve onlar hakkında ‘Dilediğinizi yapın, Ben sizi bağışladım’ buyurmuştur.”⁴³ Hâtıb b. Ebû Belte’a, yaptığından pişman olmuş, Hz. Peygamber’den (sav) özür dilemiş, O da onun özrünü

³⁹ Nursî, *Şuâlar*, (14. Şua), s. 366 .

⁴⁰ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s. 178-179.

⁴¹ Bediüzzaman Said Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*, (Hürriyete Hitap), s. 87-88.

⁴² Müslim, *Birr*, 32; Ebû Dâvud, *Edeb*, 35; Tirmizî, *Birr*, 18 .

⁴³ Buhârî, *Meğâzi*, 46; Müslim, *Fedâilü’s-Sahâbe*, 161.

kabul etmişti.

Üsâme b. Zeyd harb esnasında bir adamı “Lâ ilâhe illallah” dedikten sonra, onun ölümden kurtulmak için böyle dediğini düşünerek öldürmüştü. Bu olay Hz. Peygamber’e haber verildiği zaman şiddetle kızmış ve Üsâme’yi çağırarak “*Yâ Üsâme! Demek sen adamı ‘Lâ ilâhe illallah’ dedikten sonra öldürdün, öyle mi?!’*” diye kendisinin hatalı olduğunu söyledi. Hz. Peygamber (sav) bu sözü o kadar çok tekrar etti ki neticede Üsâme, “*(Böyle bir hatayı işlemektense) keşke ancak o gün müslümanlığa girmiş olsaydım’* diye temenni etti.” demiştir.⁴⁴ Üsâme yorum yoluyla adamı öldürmüş olduğu için Hz. Peygamber (sav) kendisine kisas, diyet ve kefareten herhangi birinin tatbikini istememiştir.

Hz. Peygamber (sav) “*Bir müslüman bir kardeşine ‘kâfir!’ dediği zaman mutlaka o söz, bu ikisinden birisine döner.*”⁴⁵ buyurmakla tekfirin netice itibariyle son derece tehlikeli bir itham olduğu ikazında bulunmuştur. Eğer tekfir edilen şahıs kâfir değilse, bu rivayete göre tekfir eden kafir olmaktadır.

2. Techil

Techil, cahil görmek demektir. Dinî gruplarda görülen önemli hastalıklardan biri de diğer grupları cahil görmektir, cehaletle ithamdır. Ne yazık ki bazı gruplar kolaylıkla diğer cemaatleri cehaletle itham edebilmektedirler.

Hemen şurasını ifade edelim ki, cemaatler arasındaki farklı görüşler, birinci derecede kurucularının ve önderlerinin görüş farklılığından kaynaklanmaktadır. Dinî cemaatlerin kurucu ve önderlerinin ise cahil kimseler olduklarını söylemek mümkün değildir. Halen toplumda yerleşmiş olan dinî cemaatlerin kurucularının birçoğu vefat etmiş olup bu cemaatleri onların halifeleri ve talebeleri yönetmektedir. Bu cemaatlerin de her alanda yetişmiş elemanları ve ilim adamları mevcuttur. Özellikle cemaatleri şahs-ı mânevî (mânevî tüzel kişilik) olarak ele aldığımız zaman her cemaatin her şeyi bildiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla cemaatler için gerçek anlamda bilgisizlik söz konusu olmadığından, onları cehaletle suçlamak doğru olamaz.

Cemaatlerde cehalet ithamına sebebiyet veren şey genellikle taassuptur. Cemaat sosyolojisinin bir gereği olarak her cemaat kendi önderlerinin görüşlerini doğru, buna aykırı olan görüşleri ise yanlış kabul ederler. Bunun da en önemli sebebi, cemaatlerin kendi önderlerini velî, kutub, müceddid, mehdî gibi ilhama mazhar ve bilgisi vehbî olan kişiler olarak kabul etmeleridir. Önderin bilgisi Allah tarafından teyid edilmiş olan bir bilgidir. Diğer cemaatlerin önderleri ise bu seviyede olmadıklarından onların bilgilerine itibar olunmaz.

Cemaatlerde ilham unsuruna olduğundan fazla bir fonksiyon yüklendiği açıktır. Maalesef ilham yoluyla elde edildiği ifade edilen bilgiler, peygamberlere vahiy yoluyla gelen bilgiler gibi açık, net ve kesin olarak kabul edilmektedir. Halbuki İslâm akaidinde ilhamın varlığı ve vukuu kabul edilmekle birlikte bu yolla elde edilecek bilgi başkası için bir delil

⁴⁴ Buhârî, *Diyât*, 2; Müslim, *İmân*, 158, 159.

⁴⁵ Buhârî, *Edeb*, 73; Müslim, *İmân*, 111; Tirmizî, *İmân*, 16.

olmaz. Cenâb-ı Allah “Nefse ve onu en güzel bir biçimde şekillendirip fücür ve takvasını ilham edene yemin ederim ki...”⁴⁶ buyurmakla ilhamın bir “kabiliyet” olduğunu beyan etmiştir. Bu kabiliyet sebebiyle insan tefeyyüz eder, keşfte bulunur. İlham, sezginin de üstünde insanın Cenâb-ı Allah ile kurduğu ilişki neticesinde kişinin kalbinde hasıl olan bilgidir. Bu bilgi genellikle gölgeli ve karışıktır. Ancak akıl ve vahyin süzgecinden geçmesi halinde kullanılabilir bir duruma gelir. Bazen ilhama mazhar olan kişiler bu bilgiyi süzmesini de bilirler. Sünûhât, hads gibi bilgi kaynakları, bir nevi ilhamla elde edilir. Dolayısıyla bunlar da ilhamın kısımlarındandır. Ancak ilhamın vahiy olmadığı bilinse de, doğrudan Allah tarafından önderin kalbine bırakılan bir bilgi şeklinde kabul edildiğinden, cemaat mensupları tarafından önderlerinin sözleri “mutlak doğru” olarak algılanmıştır. Bundan da taassup ve tatlîl doğmuştur.

Problem cehalet değil, ilham meselesine haddinin pek fevkinde bir değer atfedilmesidir. Gerçekte ortada bir cehalet olmadığından kimsenin kimseyi techil etme hakkı yoktur.

Bediüzzaman Osmanlı döneminde en çok mektep-medrese-tekke arasındaki ihtilaf ve techilden şikayet etmiştir: “Yüz defa söylemişim, yine söyleyeceğim: Ehl-i medrese, ehl-i mektep, ehl-i tekkenin musalâhalarıdır (barışmalarıdır). Tâ, temayül ve tebâdüül-ü efkâriyle (fikir alış-verişiyle) lâakal (en azından) maksatta ittihad eylesinler (birleşsinler). Teessüfle görülüyor ki, onların tebâyün-ü efkârı (Fikirlerin birbirine zıt ve muhâlif olması) ittihadı tefrik ettiği (birliği ortadan kaldırdığı) gibi; tehâlûf-ü meşâribi (mizaçların birbirine zıt ve muhalif olması) de terakkiyi (ilerlemeyi) tevkif etmiştir (durdurmuştur). Zira herbiri mesleğine taassup, başkasının mesleğine sathiyeti (başkasının mesleğini basit görmesi) itibarıyla tefrit ve ifrat ederek, biri diğerini tatlîl (doğru yoldan sapmakla itham), öteki de berikini techil eyliyor (cahil görüyor). Elhasıl: İslâmiyet hariçte temessül etse (cismanî bir şekilde görünse), bir menzili (konağı) mektep, bir hücresi medrese, bir köşesi zâviye, salonu dahi mecmaü’l-küll (tamamının toplandığı yer), biri diğerinin noksanını tekmil (tamamlamak) için bir meclis-i şûrâ olarak, bir kasr-ı meşîd-i nuranî (şeffaf ve aydınlık bir saray) timsalinde (suretinde) arz-ı dîdar edecektir (yüzünü gösterecektir).”⁴⁷

3. Tahkir

Cemaatlerin önemli hastalıklarından biri de bazen birbirlerini küçük görmeleri ve aşağılamalarıdır.

Bir cemaatin bir diğer bir cemaati tahkir etmesi, onları cahil görmesi, hizmet alanlarını önemsiz veya daha az önemli bulmaları, çok çalışmaklarıyla birlikte etraflarına adam toplayamamaları gibi sebeplerden kaynaklanır. İyi bilinmelidir ki Allah için yapılan her iş ne kadar küçük de olsa önemlidir. Muvaffak olup olmamak ise her zaman çalışmaya veya şartlara uygun hareket etmeye bağlı bir husus değildir. Allah indinde tak üstünlük sebebi vardır, o da takvadır. Ne iş yaparsa yapsın kimin takvası fazlaysa, Allah indinde en üstün odur. Dolayısıyla hiç kimsenin hiç kimseyi tahkîr etmeye hakkı yoktur.

⁴⁶ Şems Suresi, 10.

⁴⁷ Nursî, *Münâzarat*, s. 132.

Kur'an güzel ahlak öğütleriyle doludur; Hz. Peygamber (sav) de güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilmiştir. Bu ahlakın içinde küfür, tahkir, başkasını küçük görmek yoktur. Cenâb-ı Allah müşriklerin putlarına sövülmesini dahi yasaklamıştır. Hz. Peygamber (sav) ya hayır söylemeyi ya da susmayı tavsiye etmiştir.

Hz. Peygamber (sav) Mekke'yi fethedince kendisine, İslâm'a ve ümmetine her türlü kötülüğü yapan Mekke müşriklerine şöyle seslendi: “Şimdi size ne yapacağımı bekliyorsunuz!” Onlar “Sen kerem sahibi bir kardeş ve kerem sahibi bir kardeş çocuğusun!” dediler. O da “Hadi gidin, serbestsiniz!” diyerek, onlara ne ceza verdi, ne kötü bir söz söyledi, ne de tahkir etti.

4. Tenkid

Bediüzzaman anlaşmazlık konusu olan bir mesele varsa, bu konuda doğrudan tenkid etmek yerine meşveret etmeyi tavsiye eder ve bu konularda meseleyi çok sıkı tutmayı uygun bulmaz. Çünkü herkes bir meşrepte olmaz. İnsanların birbirlerine müsamaha ile bakmaları gerekir.⁴⁸ Ona göre bizim “en müthiş maraz ve musibetimiz, cerbeze ve gurura istinad eden tenkittir. Tenkid insaf ile yapılırsa hakikatın ortaya çıkmasına vesile olur. Fakat tenkid gururdan kaynaklanırsa, taripkâr ve parçalayıcı olur. Müthişin en müthişi olan tenkid de, iman hakikatleri ve dini meseleler hakkındaki tenkittir.”⁴⁹

Bediüzzaman şahsına karşı yapılan haksız tenkidleri dahi “*başım üstüne kabul ediyorum*” diyerek tenkid sahiplerine cevap verme lüzumunu dahi hissetmemiş,⁵⁰ talebelerinin de karşı itiraza ve haklı tenkide sevkedilmeleri halinde “*Biz, değil böyle cüz'î hukukumuzu, belki hayatımızı ve haysiyetimizi ve dünyevî saadetimizi Risale-i Nur'un en kuvvetli rabitası olan tesanüde feda etmeye mükellefiz. O bize kazandırdığı netice itibarıyla dünyaya, enaniyete ait herşeyi feda etmek vazifemizdir.*” diyerek nefislerini susturmalarını tavsiye etmiştir.⁵¹

5. Haset

Cemaatler arasında olmaması gereken unsurlardan birisi de haset ve kıskançlıktır. Şahıslar arasında bu his geniş yer bulduğu gibi cemaatler arasında da görülür. Hz. Peygamber (sav) hasedi eski ümmetlerden beri herkese sirayet eden ve dine büyük zarar veren bir hastalık olarak görür ve ümmetini şöyle ikaz eder: “*Size eski ümmetlerin hastalığı sirayet etti: Bu, hased ve buğzdur. Bu kazıyıcıdır. Bilesiniz; kazıyıcı derken saçı kazır demiyorum. O dini kazıyıcıdır. Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin ederim, sizler iman etmedikçe*

⁴⁸ Nursî, *Kastamonu Lâhikası*, s.181; *Hizmet Rehberi*, s. 202.

⁴⁹ Nursî, *Hutbe-i Şâmiye*, (2. Zeyl), s. 147.

⁵⁰ Nursî, *Kastamonu Lâhikası*, s.191; *Tarihçe-i Hayat* (Kastamonu Hayatı), s. 274.

⁵¹ Nursî, *Kastamonu Lâhikası*, s.181; *Hizmet Rehberi*, s. 202.

cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Birbirinizi sevmeye yardımcı olacak şeyi haber vereyim mi: Aranızda selamı yaygınlaştırın.”⁵²

Bediüzzaman da bu dehşetli hastalığa karşı talebelerini şöyle uyarmıştır: *“Kardeşlerim! Enâniyetin içimizde en tehlikeli ciheti, kıskançlıktır. Eğer sırf Lillâh için olmazsa, kıskançlık müdahale eder, bozar. Nasıl ki bir insanın bir eli, bir elini kıskanmaz ve gözü kulağına hased etmez ve kalbi aklına rekabet etmez; öyle de, bu heyetimizin şahs-ı mânevîsinde herbiriniz bir duygu, bir âza hükmündesiniz. Birbirinize karşı rekabet değil, bilâkis birbirinizin meziyetiyle iftihar etmek, mütelezziz olmak bir vazife-i vicdaniyenizdir.”⁵³*

Hizmet açısından da cemaatlerin birbirlerini kıskanmak yerine, birbirlerini tebrik etmeleri, birbirlerine teşekkür etmeleri gerekir. Cemaatlerin yaptığı hizmetler, genel olarak sosyal sorumluluk (farz-ı kifâye) çerçevesinde mütalaa edilebilecek olan faaliyetlerdir. İslâm toplumundan bazılarının bu hizmetleri gerçekleştirmesi gerekir. Bu hizmetleri kim gerçekleştirirse sevabını o alır, fakat diğerlerinin üzerinden de yükümlülük kalkmış olur. Dolayısıyla her hizmet ehli, aynı zamanda başkalarını günahattan kurtaran manevî bir kahraman hükmündedir. Bu durumda bizi günahattan kurtaran bir kardeşimize nasıl kin bağlayabilir ve onu nasıl kıskanabiliriz! Olsa olsa bu kardeşlerimize gıpta ile bakabiliriz. Yani onları kıskanmak yerine onları örnek alıp, onlar gibi hizmet etmeye çalışmalıyız.

“Hasedin çaresi: Hâsid adam, haset ettiği şeylerin âkâbetini düşünsün. Tâ anlasın ki, rakibinde olan dünyevî hüsiin ve kuvvet ve mertebe ve servet, fânidir, muvakkattir. Faydası az, zahmeti çoktur. Eğer uhrevî meziyetler ise, zaten onlarda haset olamaz. Eğer onlarda dahi haset yapsa, ya kendisi riyakârdır; âhiret malını dünyada mahvetmek ister. Veyahut mahsûdu riyakâr zanneder, haksızlık eder, zulmeder.

“Hem ona gelen musibetlerden memnun ve nimetlerden mahzun olup, kader ve rahmet-i İlâhiyeye, onun hakkında ettiği iyiliklerden küsüyor. Âdetâ kaderi tenkit ve rahmete itiraz ediyor. Kaderi tenkit eden, başını örse vurur, kırar. Rahmete itiraz eden, rahmetten mahrum kalır.”⁵⁴

SONUÇ

“Müminler ancak kardeşlerdir” düsturuna en çok rivayet etmesi gerekenler, İslâm toplumunda kardeşliği tesis etmeyi gaye edinmiş olan dinî cemaatlerdir. Her hayırlı işin pek çok muzır manileri olduğu gibi, dinî cemaatlerin de önlerine içten ve dıştan, nefisten ve şeytandan, yakın ve uzak çevreden pek çok mânîler çıkıp aralarındaki dostluk ve kardeşliği bozmaya çalışırlar. Cemaatlerin bütün bu muzır mânîlere aldırılmayıp gerek dünyada muvaffak olmak, gerekse Allah’ın rızasını elde etmek için aralarında kardeşliği, yardımlaşmayı ve ittifakı sağlamak mecburiyetindedirler. Cemaatler için bu tesanüd farz-ı kifâye mesabesinde

⁵² Tirmizî, *Sıfatü'l-Kıyâme* 57, (2512).

⁵³ Nursî, *Mektûbat*, '29. Mektup), s. 413; *Hizmet Rehberi*, s. 177.

⁵⁴ Nursî, *Mektûbat*, (22. Mektup), s. 257.

olan bir vazifedir. Zira bu zamanda farz-1 kifaye mesabesinde olan birçok vazife onların şahs-1 manevîlerine teveccüh etmiş bulunmaktadır.